

Чмихов М. О.

НАЙДАВНІША ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

(Лекція)

Давня історія України тривала з палеоліту до сучасної епохи. Палеоліт на Україні почався тоді, коли до наших земель прийшла перша людина (напевне, з Близького Сходу). Це сталося близько 1 млн. років тому. Ця людина — архантроп — як показують його кам'яні знаряддя, жила у різних частинах України. Ця людина заклала найперші традиції культури на Україні, ці традиції потім ніколи не переривалися і лише продовжували розвиватися до нашого часу. Пізніше — близько 150 тис. р. тому — почався період мустьє — епоха неандертальців. Ця людина вже будувала міцні житла з кістки, дерева, шкур. На Україні знайдено й рештки самої цієї людини. У печері Кіік-Коба (у Криму) було досліджено два поховання неандертальців: жінки та дитини. У пізньому палеоліті (близько 40—10 тис. р. тому) сформувалася людина сучасного фізичного типу.

Протягом палеоліту населення України пережило три льодовикових періоди. У VIII тис. до н.е. льодовиковий час закінчився. Після відходу льодовика — у голоцені (тобто у нашому сучасному кліматичному часі) населення України жило протягом шести епох, від мезоліту до сучасної епохи.

© Чмихов М. О. Найдавніша історія України (лекція).

Ці шість культурно-історичних епох голоцену такі: мезоліт, протонеоліт, неоліт, епоха бронзи, епоха раннього заліза та сучасна епоха (або пізній залізний вік). Кожна культурно-історична епоха відповідала на Україні особливій кліматичній епосі: мезоліт — пребореалу, протонеоліт — бореалу, неоліт — атлантику, епоха бронзи — суббореалу, епоха раннього заліза — субатлантику I, сучасна епоха — субатлантику II.

На зламах епох мали місце глобальні катастрофи: порушення екології, соціальні та національні війни, міграції. Кожну другу епоху Чорне море різко змінювало свою територію. Кожна епоха тривала близько 1596 років і складалася з трьох рівних частин по 532 роки. Мезоліт почався близько 7600 р. до н.е., протонеоліт — близько 6000 р. до н.е., неоліт — близько 4400 р. до н.е., епоха бронзи — близько 2800 р. до н.е., епоха раннього заліза — близько 1200 р. до н.е., а сучасна епоха — близько 400 р. н.е.

Мезоліт був часом початку голоцену, точніше — перехідним часом до реального голоцену. Загалом це була епоха мисливців. Рівень мезоліту демонструють нині аборигени Австралії та бушмени. На зламі палеоліту й мезоліту було приручено собаку. Мезоліт водночас розпочався у всій Україні.

У протонеоліті розпочався справжній голоцен. Тоді з'явилися землеробство і тваринництво, сформувалися стала сім'я, рід, плем'я, індоєвропейська та семітська спільності, а також перші примітивні держави. Протонеоліт прожило населення лише півдня України. На півночі України у час протонеоліту тривав ще мезоліт.

У неоліті землеробство і тваринництво стали незалежними галузями господарства, а в кінці неоліту (у так званому мідному віці) ці галузі домінували над полюванням. Найвідомішою культурою мідного віку України була трипільська, яка існувала праворуч від Дніпра. Трипільська спільність була першою дійсною цивілізацією. Трипільські міста сягали кількох сотень гектарів, налічували кілька десятків мешканців. У деяких з них мешкало понад 20 тис. чоловік. У неоліті на Україні існувало три різні лінії розвитку. Найпрогресивнішою була перша лінія. Вона охопила південь, захід України та центр Правобережжя. Менш прогресивною була друга лінія розвитку, вона існувала у центрі Лівобережжя, найконсервативніша — третя лінія — охопила північний схід України. Перша лінія належала індоєвропейцям, третя — угро-фіннам.

В епоху бронзи населення України уміло виготовляти знаряддя з бронзи, а іноді — навіть із заліза. Ця епоха була часом поширення культур бронзового віку на всій території України.

Згодом епохальні відмінності у розвитку окремих частин України зрівнялися. З епохи бронзи сформувалися справжні держави з постійною соціальною нерівністю. Це відбули постійні війни та поширення курганного обряду поховань. В епоху бронзи Україна стала частиною індоєвропейської циркумпонтійської провінції, яка об'єднала народи навколо Чорного моря. Лише на північному сході України ще жило угро-фінське населення. Всі культури епохи бронзи України мали металургійне ремесло.

Кінець епохи бронзи може бути змальований як справжня світова війна. Численні загони з України та Центральної Європи вирушали на Близький Схід. У цей час відбувалася Троянська війна між греками і троянцями, а давні євреї з Мойсеєм вирушили з Єгипту до Палестини. Нові могутні міграційні хвилі прокотилися через Україну з-за Дону.

Епоха раннього заліза була часом, коли зняряддями із заліза було замінено кам'яні зняряддя. Використовуючи залізо, орне землеробство захопило зону лісу. В сухому кліматі цієї епохи населення степів було зайняте кочовим скотарством. Війна переважала над миром і стала своєрідним ремеслом. У суспільстві утвердилося класичне рабство.

Кіммерійці, скіфи та сармати були найвідомішими представниками епохи раннього заліза. Вони сформували могутні держави. Кіммерійці, а пізніше — скіфи у VIII—VII ст. до н.е. здійснили кілька військових походів на Близький Схід. Вони зруйнували ряд країн регіону. Скіфи утворили навіть свою державу «Ішкуза», що існувала на Близькому Сході 28 років. Скіфський час відповідав середньому періоду епохи раннього заліза, який за це й був названий «скіфським періодом».

Скіфська цивілізація поширилася на всю Україну. Мабуть, існувало кілька скіфських царств, найпізніше серед них — у Криму зі столицею Неаполь (на території Сімферополя). Скіфи будували могутні міста й кургани, деякі царські кургани досягали близько 20 метрів заввишки. З VII ст. до н.е. узбережжя Чорного моря почали заселяти давні греки. Вони утворили низку міст-держав: Ольвія, Херсонес, Тіра та інші. Грецькі колоністи принесли в Україну основні риси античної цивілізації: міста, театри, храми, архітектуру, гроші, армію, письмо.

У I—II ст. н.е. грецькі міста на Україні окупував Рим. У цьому зв'язку антична культура України складається з двох хронологічних періодів: грецького (VII—I ст. до н.е.) та римського (I—IV ст. н.е.). Протягом грецького періоду майже вся Україна належала скіфам, протягом римського періоду — сарматам. Тому грецький період відповідав скіфському, або ж

середньому періоду епохи раннього заліза, а римський — сарматському, або пізньому періоду епохи раннього заліза. Серед сарматів і на північ від них жили представники зарубинецької, черняхівської, київської археологічних культур.

Поширення скіфської культури на північний схід України означав водночас поширення індоєвропейців та зникнення угро-фіннів. Отже, з початку середнього періоду епохи раннього заліза перша лінія розвитку населення України (тобто індоєвропейська лінія) перемогла по всій Україні. На Україні стали жити лише індоєвропейці.

Кінець епохи раннього заліза був часом чергової глобальної кризи. Варварські племена Європи зруйнували античний світ, антична історія закінчилася. У той же час зникли культури античних провінцій та їхніх сусідів (на Україні, наприклад, черняхівська культура та інші).

Як бачимо, давня історія для України була часом складних етнічних процесів. Для історії країни мезоліт був епохою доіндоєвропейців, протонеоліт — індоєвропейців, неоліт — протослов'ян (котрі існували поряд з протобалтами, протогреками...), епоха бронзи — праслов'ян (які жили поряд з прабалтами, прагреками...), епоха раннього заліза — епохою слов'ян (балтів, греків...). Наші пращури жили у межах першої найпрогресивнішої лінії розвитку населення України.

Переважає більшість сучасних науковців стверджує, що саме Україна була справжньою батьківщиною слов'ян. Можна припускати, що слов'янська спільність існувала у лісостепу Правобережжя від білогрудівської до черняхівської культур. Сусідами слов'ян були інші індоєвропейські народи: германці — на заході та північному заході (й, можливо, на півдні), балти — на півночі, іранці — на південному сході.

Таким чином, перша лінія розвитку на Україні, яка вела до слов'ян, мала такі специфічні риси:

1. Ця лінія виникла на території України з місцевих культур і зберегла їхні традиції у культурах наступних часів.

2. Саме перша лінія визначала риси і тривалість культурно-історичних епох та періодів.

3. Перша лінія пройшла всі епохи голоцену та його частини: мезоліт, протонеоліт, неоліт (з мідним віком), епоху раннього заліза. Інші лінії (друга і третя) розвитку на Україні не пройшли протонеоліт та мідний вік і пройшли у неоліті та епосі бронзи лише деякі періоди.

4. Населення першої лінії приручили у протонеоліті бика й одержали з Близького Сходу приручену козу, вівцю та культурні рослини.

5. Населення першої лінії досягло високого рівня соціальної нерівності й утворило найдавніші держави України.

Риси першої лінії відбито у багатьох проявах духовної культури. Давнє населення України полишило після себе яскраву духовну культуру. Її найдавніші зразки було створено ще у палеоліті. У муст'є (епоху неандертальців) було створено перший малюнок: на кістці зі стоянки Молодова I, очевидно, намальовано оленя. Поховання неандертальців у Криму доводять, що у цей час виникла перша ідея потойбічного життя після смерті тіла.

У пізньому палеоліті населення України виготовляло з кістки ритуальні фігури жінки (або жінки-птаха) та браслет, орнаментувало кістки тварин червоною мінеральною фарбою.

За українським археологом С. Бібіковим, деякі знаряддя та предмети з кістки у пізньому палеоліті використовували як музичні інструменти. Спроби награвати палеолітичні ритми виявилися успішними. Ви можете чути ці ритми та бачити деякі з палеолітичних предметів у Національному музеї історії України.

Пізній палеоліт і мезоліт можуть бути схарактеризовані як епохи тотемізму, або перших міфічних пращурів. Фігурки жінок або пташок були символами тотему. Найдавніші та найцікавіші ідеї тотемізму зафіксовано, на мій погляд, у релігії аборигенів Австралії.

Аборигени називали свої тотемічні символи «тьюрунга» (у європейських мовах це звучить як «чуринга»). Чуринги виготовлялися з каменю, кістки та дерева. Як правило, це були овальні або близькі до них за формою об'єкти. Чуринга часто мала форму зародка: яйця, ікри, риби. Орнамент чуринги містить священну інформацію про тотем. Бушмени використовували як чурингу яйце страуса.

Австралійці розглядали свої чуринги як спільне тіло і душу тотема та сучасної людини. Важливим обрядом, пов'язаним з чурингою, є обряд відродження. З метою дати життя дитині людини або тварини чурингу натирали червоною мінеральною фарбою та жиром. Чоловіки співали пісні й танцювали навколо чуринги. Вони вірили, що зародки внаслідок цього прокидаються до життя й вистрибують з чуринги. Потім зародки попадають до тіла жінки або тварини і народжується дитина. Чуринги були ритуальними об'єктами й зберігалися у спеціальних священних місцях.

До нашої країни прийшли східні, азіатські кочовики (насамперед гуни). Так почалася, ймовірно, найдавніша тюркська експансія на Україну.